

HUJJAT VA HUJJATSHUNOSLIKNING UMUMIY QONUNIYATINI ISHLAB CHIQUISHDAGI MUAMMOLAR

*Nazarova Dunyogozal Baxtiyarovna,
O'zbekiston Respublikasi IIV Nukus
"Temurbeklar maktabi" harbiy-akademik litseyi o'qituvchisi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada hujjat tushunchasining mohiyatini yoritish maqsadida "tovar" va "hujjat" tushunchalari ilmiy abstraksiya sifatida o'rganilgan. Shuningdek, hujjatning umumiy qonuniyatini ishlab chiqishga qaratilgan ilmiy taklif va tavsiyalar berilgan hamda hujjatshunoslikdagi muammolar yoritilgan.

Kalit so'z: hujjat, ish yuritish, hujjatchilik, arxiv, kutubxonashunoslik, bibliografiya, tovar, mahsulot, hujjat aylanishi

PROBLEMS IN THE DEVELOPMENT OF THE GENERAL LEGISLATION OF DOCUMENT AND DOCUMENT SCIENCE

*Nazarova Dunyogo'zal Bakhtiyarovna,
teacher of military-academic Lyceum of the Republic of Uzbekistan Mia Nukus
«School of Temurbeks».*

Annotation. In this article, the concepts of «goods» and «document» are studied as a scientific abstraction in order to clarify the essence of the document concept. Also, scientific proposals and recommendations aimed at developing the general legality of the document are given, and the problems in documentary science are highlighted.

Keywords: document, office work, documentation, archive, librarianship, bibliography, commodity, product, document circulation

ПРОБЛЕМЫ РАЗРАБОТКИ ОБЩЕГО ПРАВА ДОКУМЕНТА И ДОКУМЕНТОВЕДЕНИЯ

*Назарову Дунёгузал Бахтияровна,
учитель Нукусского ГУ МВД Республики Узбекистан Военно-
Академический лицей «школа темурбеков»*

Аннотация. В данной статье понятия «товар» и «документ» исследуются как научная абстракция с целью уточнения сущности понятия документа. Также даны научные предложения и рекомендации, направленные на разработку общей правомерности документа, а также освещены проблемы документалистики.

Ключевые слова: документ, делопроизводство, документация, архив, библиотечное дело, библиография, товар, продукт, документооборот.

Kirish. Har qanday ilmiy fanning rivojlanishi, ayniqsa uning shakllanish davri, o'sish inqirozi bilan bog'liq bo'lib, uning asosiy qoidalariga aniqlik kiritiladi. Aynan mana shu inqirozga mahalliy hujjatshunoslik fani duch keldi va uni yengib o'tish, bizning fikrimizcha, rivojlanishga turtki berishi kerak. Ushbu inqirozning mazmuni aniq va umume'tirof etilgan "hujjat" tushunchasining yo'qligi, shuningdek hujjatshunoslik shaklida hujjatning muqobil fanini yaratishga urinishlar bilan bog'liq. I. Ergashov va Sh. Xusainov hujjatga quyidagicha ta'rif keltiradi: "Hujjat – moddiy tashuvchida uni aniqlashga imkon beradigan tafsilotlar bilan qayd etilgan ma'lumotlar sanaladi"[1].

Hujjat - bu zamon va makonda ma'lumotlarni uzatish imkoniyatiga ega bo'lgan

moddiy obyektidir. Shu vaqtga qadar uning asosiy tashuvchisi qog'oz hisoblangan bo'lsa, hozirgi kunda uning elektron shakllari ham mavjud. Hujjat birqancha funksiyalarni bajaradi, ulardan asosiy qayidagilar: axborot, tashkiliy, kommunikativ. Ushbu funksiyalar ichida eng muhimi axborot funksiyasi hisoblanadi. Hujjatda shaxsning amaliy va aqliy faoliyati qayd etiladi. Z.M. Jo'rayev hujjatlarda tilning ikki vazifasi, ya'ni xabar berish va buyurish vazifalarini amalga oshiradi deya ta'kidlashadi[2].

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Bugungi kunga kelib jamiyat hayotida yuz berayotgan texnologik o'zgarishlar hujjat tushunchasi mohiyatiga qayta yondashuvni talab qilmoqda. L.N. Mazur to'g'ri ta'kidlaganidek, bugungi kunda yana bir bor hujjatning jamiyat axborot muhitidagi o'rni va rolini aniqlashtirish, uni axborotni taqdim etishning boshqa shakllari bilan bog'lash zaruriyati tug'iladi[3]. Ish yuritish uslubi, hujjat aylanishini rivojlantirishning asosiy muammolari hamda ularni bartaraf etish yo'llari bo'yicha ma'lum bir nuqtayi nazar biz tomonimizdan ilgari bildirilgan edi[4] va ushbu tadqiqot bizning oldingi tadqiqotlarimizning davomi hisoblanadi.

Avvalo, hujjat aylanishi obyektini ilmiy fan sifatida aniqlashtirishga to'xtalib o'tmoqchimiz. An'anaga ko'ra, uning obyektini hujjatni barcha xilma-xilligi bilan o'rganish bilan bog'liq. Ammo, hujjatning ilmiy tushuncha sifatida mazmuni nimadan iborat? Birinchi navbatda, hujjatning idoraviy talqini muayyan hujjat shakllari va amaliyotiga qaratilganligi sababli uning tushunchasi ish yuritish amaliyotida rivojlanganidan farq qiladi, Bundan farqli ravishda, hujjatning ilmiy kontsepsiyasi hujjatning o'ziga, u bilan ishlash amaliyotiga qaratilgan. Bu yerda ushbu tuzilmalarning maqsadini aniqlashtirish muhimdir. Bir qator tadqiqotchilarning fikricha, ushbu nazariy konstruktsiyalar hujjatning o'ziga xos xususiyatini ochishga qaratilgan bo'lishi kerak. Biroq, hujjatni ilmiy abstraksiya sifatida keng tushunishga asoslanib, ya'ni hujjatlarni boshqarish sohasidagi amaliy muammolarni hal qilishdan yoki arxiv, kutubxonashunoslik, bibliografiya kabi axborot institutlarining mohiyatini ochib berishdan ajratib, tegishli nazariy tuzilmani yaratish kerakmi? Bizningcha, bu asosiy savol bo'lib, unga javob izlash mavjud inqirozni engib o'tishga imkon beradi. Keling, javob izlashni shundan boshlaylik, ko'plab tadqiqotlarga qaramay, nafaqat hujjatning umumiy qabul qilingan nazariyasi yaratilmagan, balki bunday nazariyani yaratish imkoniyati uchun asos ham mavjud emas. Hujjatning mavhum nazariyasini ishlab chiqish imkoniyatini tushunish, avvalo, uning maqsad va vazifalarini belgilab olish bilan bog'liq. Bunday hujjatli abstraksiyani ishlab chiqishning faol tarafdori Yu.N. Stolyarov ushbu nazariya hujjat tushunchasidan foydalangan holda boshqa ilmiy fanlar, jumladan, hujjat aylanishi uchun asos bo'lishi mumkin, deb hisoblaydi[5]. Ushbu nazariya hujjat aylanishida amaliy-ilmiy fan sifatida qanchalik talab qilinishi mumkinligini bilish uchun hujjat tushunchasi hamda u haqidagi fanni tovar va tovarshunoslik tushunchasi bilan qiyosiy tahlil qilishni taklif qilamiz.

Ma'lumki, hujjat va tovar tushunchalari amalda umumlashtiruvchi sifatida qo'llaniladi: birinchisi ish yuritish obyektlari uchun ishlatilsa, ikkinchisi sotish uchun ishlab chiqarilgan mehnat mahsulotlari uchun ishlatiladi. Ikkalasining nomi ham tegishli ilmiy fanlar - hujjatshunoslik va tovarshunoslik nomi bilan bog'liq. Bu tasodiflar keyingi taqqoslash imkonini beradi. Taqqoslash, birinchi navbatda, ushbu fanlarning mazmuniga taalluqlidir. Bugungi kunda M.V. Larin hujjat aylanishini inson faoliyatining turli sohalarida hujjatlarni shakllantirish va hujjatlashtirish tizimlarini yig'ish hamda rivojlantirishni o'rganadigan ilmiy fan sifatida tushunishni taklif qiladi. Stolyarov umumiy hujjat aylanishini barcha fanlarda ishlab chiqilgan barcha qimmatli narsalarni umumlashtiruvchi ilmiy fan sifatida tushunishni taklif qiladi, uning predmetini esa hujjat deb belgilaydi[5]. Bu ta'riflarni umumlashtirgan

holda shuni aytishimiz mumkinki, birinchi holatda hujjat va hujjat tizimlari haqidagi avtonom bilimlar tizimini ishlab chiqish, ikkinchi holatda hujjat haqidagi sintetik bilimlar tizimini yaratish haqida bormoqda.

Savdogarlar bu masalaga boshqacha yondashadilar. Tovarlarni boshqarish deganda ular tovarlarning iste'mol xususiyatlarini o'rganuvchi ilmiy fanni tushunadilar, xususan, ularning tasnifi va kodlanishi; standartlashtirish; tovar sifatini belgilovchi omillar, uni nazorat qilish va baholash; tovarlar assortimentini shakllantirish qonuniyatlari va uning tuzilishi; tovarlarni tashish, iste'mol qilish va ishlatish paytida sifatini saqlash shartlari va shu kabilar[8]. Boshqa ta'rifda tovarshunoslik mehnat mahsulotining foydali xususiyatlarini, tasnifini, standartlashtirishni, tovarlar assortimentini shakllantirish qonuniyatlarini va uning tuzilishini, tovarlar sifatini belgilovchi omillarni, uni nazorat qilish va baholash usullarini, tovarlarni saqlash shartlarini o'rganadi[9]. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, tovarshunoslik mahsulotning assortimenti, sifati, saqlash va tashish xususiyatlari bilan moddiy mehnat mahsuloti sifatida tushunishga qaratilgan. Shu bilan birga, u foydali va iste'molchi xususiyatlari sifatida belgilangan individual jihatlarini o'rganadi. Boshqacha aytganda, butun mehnat mahsulini emas, balki uning individual tomonlarini nazarda tutadi. Bundan tashqari, ikkinchi ta'rifda merchandlar odatda "tovar" atamasini qoldirib, "mehnat mahsuloti" haqida gapiradilar.

Tahlil va natijalar.

Tovarshunoslik, iqtisodiy nazariya va marketingda "tovar" tushunchasining ta'riflarini tahlil qilish ushbu kontseptsianing fanlararo mavqeini ko'rsatadi, buning natijasida bir vaqtning o'zida uning mutlaqo turli xil talqinlari "kelishishadi". Bundan tashqari, mahsulotning umumiy va izchil talqinini ishlab chiqish vazifasi qo'yilmagan. Ikkinchidan, hech kim tovarning sintetik nazariyasini hujjatshunoslik shaklida ishlab chiqish vazifasini qo'ymaydi. Uchinchidan, tovarshunoslik tovarni tadqiq qilish amaliyotida shakllangan g'oyalar asosida yagona mumkin bo'lgan tovar nazariyasini ishlab chiqishga da'vo qilmaydi. Shu munosabat bilan biz ushbu yondashuvni "hujjat", hujjatlashtirish va uni o'rganish bilan bog'liq boshqa ilmiy fanlarga o'tkazishni taklif qilamiz.

Ushbu taklifning qabul qilinishi hujjat aylanishi obyektini ilmiy fan sifatida takomillashtirishga olib keladi. Hujjatlarni boshqarishni keng ma'noda hujjatli ma'lumotlar bilan ta'minlash texnologiyalarini ishlab chiqishga qaratilgan ilmiy fan sifatida tushunish, uning obyekti moddiylashtirilgan ma'lumotlarning muayyan boshqaruv yoki ish yuritish xususiyatlarini o'rganish hamda rivojlantirish bilan bog'liqligini aytishimiz mumkin. Bularga ma'muriy va huquqiy xususiyatlarning mavjudligi kiradi. Umuman olganda, ular hali to'liq shakllantirilmagan, lekin ularni yaratish hamda ishlatishning normativ va rasmiylashtirilgan tabiati shakllangan. Ko'rinib turibdiki, bu xususiyatlar o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi, ular institutsional xususiyatga ega bo'lgan hujjatli faoliyat natijasidir. Shu bilan birga, yangilangan boshqaruv hujjatlari uchun nazariy asos hujjatlarning tegishli xususiyatlarini shakllantirishda hujjatshunoslik xizmatlarining faoliyatini tavsiflovchi nazariyasi bo'lishi kerak.

Endi hujjatlarning o'ziga xos nazariy tushunchalariga da'vo qiladigan boshqa ilmiy fanlar: birinchi navbatda arxiv ishi, kutubxonashunoslik, bibliografiya, ilmiy axborot faoliyati (informatika)ga e'tibor qaratsak. Bizningcha, ular o'zlarining intizomiy vazifalarini hal qilishga qaratilgan. Masalan, kutubxona-bibliografik ilmiy fanlar, nashrlar, kitoblar, jurnallar va boshqalarga ushbu fanlar uchun yagona kutubxona-bibliografik axborot konsepsiyasini yaratish uchun hujjat maqomi berilgan. Agar bu maqom amalga oshmasa, kitoblar kitob, nashrlar esa nashr bo'lib qoladi. Ya'ni, kitob

tovarshunos tadqiqotchilar mehnatni tovar deb hisoblagan xuddi shunday uslubiy asoslardagi hujjat sifatida qaraladi.

“Hujjat” tushunchasining fanlararo maqomi to‘g‘risidagi qonuniyatning qabul qilinishi hujjatshunoslik, arxivshunoslik va manbashunoslik o‘rtasidagi farqni to‘liqroq aniqlash imkonini beradi, uning predmeti hujjatlarning arxiv va manba xususiyatlari hisoblanadi. Shunga ko‘ra, ular hujjat tushunchasi haqida o‘zlarining original arxiv manbalari nazariyasini ishlab chiqishlari kerak.

Endi hujjatning umumiy nazariyasi holati va uning rivojlanish istiqbollari haqida to‘xtalib o‘tsak. Keling, nazariya nomidagi “umumiy” so‘zi hujjatlarning sintetik tabiati bilan bog‘lanmasligi kerakligidan boshlaylik. Avvalo, u integral xususiyatga ega. Biz uning maqsadini, birinchi navbatda, hujjatli yondashuvni shakllantirish bilan bog‘laymiz. Ushbu yondashuvning asosiy mazmuni sifatida nimani ko‘rsak bo‘ladi? Keling, u faqat ijtimoiy ma‘lumotlarga tegishli ekanligidan boshlaylik, uning muhim xususiyati potentsial iste‘molchilarning ma‘lum muammolarni hal qilishda ma‘lumotlardan foydalanishga tayyorligi bilan bog‘liq pragmatik komponent hisoblanadi. Fenomenologik kontekstda ushbu foydalanishga tayyorlik xabarga ishonch sifatida namoyon bo‘ladi. O‘z navbatida, ishonchning o‘zi shaxsiy yoki institutsional xarakterga ega bo‘lishi mumkin. Shubhasiz, shaxslararo va guruhlararo qarama-qarshiliklarning kuchayishi sharoitida, xabarni boshqarish asosida ishonchni ta‘minlashning institutsional shakli birinchi o‘ringa chiqdi. Ushbu institutsional boshqaruv ma‘lumot va axborotning o‘ziga hujjat sifati xususiyatini beradi. Amalda biz bunday xabarlar va boshqa axborot obyektlarini hujjat maqomi bilan ta‘minlaymiz. Hujjatning umumiy nazariyasi mazmunining ushbu ko‘rinishiga asoslanib, biz uni fanlararo xususiy nazariya sifatida belgilaymiz. Uning fanlararo maqomi hujjat aylanishining barcha ilmiy fanlari doirasida rivojlanishiga imkon beradi. Bizning fikrimizcha, ma‘lum bir rivojlanish darajasiga erishgandan so‘ng, u dunyoning axborot tasvirini yaratishda uning individual qoidalaridan foydalanishi mumkin bo‘lgan axborot falsafasi yoki boshqa falsafiy fanlarni ko‘rib chiqish mavzusiga aylanadi. Umuman olganda, ushbu rivojlanish yo‘li ko‘pchilik o‘xshash uslubiy yondashuvlarga xosdir. Misol tariqasida falsafa psixologiyasida ishlab chiqilgan va faoliyat nazariyasiga asoslangan faoliyat yondashuvini keltirishimiz mumkin.

Hujjatning umumiy nazariyasini rivojlantirishda boshqaruv ma‘lumotlariga ishonchni institutsional qo‘llab-quvvatlash zarurligiga ishonamiz. Shuningdek, hujjatning vaqt va makon bo‘yicha harakati jarayonida nafaqat ma‘no yaxlitligiga, balki uni tayyorlash hamda qabul qilish tartib-qoidalariga ham ishonchni ta‘minlash zarur. Shu bilan birga, hujjatning umumiy nazariyasi va uning boshqaruv nazariyasi o‘rtasidagi munosabatni umumiylik va xususiylik o‘rtasidagi munosabat sifatida ko‘rish mumkin. O‘zaro ta‘sir umumiy nazariya qoidalarini bevosita o‘tkazishga asoslanmaydi, lekin boshqaruv nazariyasidagi umumiy nazariyaning ayrim qoidalari ularni talqin qilishda aniq boshqaruv sohasiga nisbatan konkretlashtirilsa va takomillashtirilsa maqsadga muvofiq bo‘ladi. O‘z navbatida, hujjatning boshqaruv nazariyasining alohida qoidalari umumiy nazariyaga kiritilishi mumkin.

Xulosa(Conclusions)

Xulosa o‘rnida shuni ta‘kidlashni istardikki, inqirozdan chiqish bo‘yicha biz belgilagan qarashlar eng umumiy ma‘noda taqdim etilgan bo‘lsa, biz bildirgan takliflar umumiy xususiyatga ega va ularni yanada rivojlantirish zarur. Shunga qaramay, hujjat aylanishini umuman hujjatlarni emas, balki faqat boshqaruv xususiyatlariga ega bo‘lganlarni o‘rganadigan ilmiy fan sifatida aniqlashtirish yo‘nalishidagi harakatni istiqbolli deb bilamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ergashov I. X. va Xusainov Sh. A. Davlat tashkilotlarida ish yuritish tizimi va uning iqtisodiy mohiyati // «Science and Education» Scientific Journal. September 2021 / Volume 2 Issue 9 www.openscience.org.
2. Jo'rayev Z.M. ZAMONAVIY DAVLAT ISH YURITISH NAZARIYASI, AMALIYOTI VA BOSHQARUVNI ME'YORIY HUJJATLAR BILAN TA'MINLASH. Тошкент – 2011, bet-19
3. Мазур Л. Н. Документ как элемент информационной среды общества // Вестник архивиста. 2015. № 2 (130). С. 119—137.
4. Д. Назарова. Ўзбек тили расмий иш юритиш услубининг таснифланиши ва ўзаро ички турлари // Илм сарчашмалари. 2022 йил 9-сон 170-174 бет; Ўзбек тили иш юритиш услубининг тарихий шаклланиш ва ривожланиш босқичларини давраштириш // Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси. 2022 йил 9/4-сон 47-51 бет
5. Столяров Ю. Н. Зачем документология нужна документоведению и зачем книговедению? Маленькая картинка для выяснения больших вопросов // Научные и технические библиотеки. 2006. № 9. С. 67—73.
6. Ларин М. В. Управление документацией в организации. М., 2002.
7. Столяров Ю. Н. Зачем документология нужна документоведению и зачем книговедению? Маленькая картинка для выяснения больших вопросов // Научные и технические библиотеки. 2006. № 9. С. 67—73.
8. Зайцев В. Г. Товароведение // БСЭ. Т. 26. М.: Сов.энциклопедия, 1977.
9. Товароведение // Большой энциклопедический словарь. М., 2005